

Melanitta fusca

Svärta

Fåglar

NE

NA

LC

DD

NT

VU

EN

CR

RE

Nära hotad (NT)
A2abce

Klass: Aves (fåglar), **Ordning:** Anseriformes (andfåglar), **Familj:** Anatidae (änder, gäss och svanar), **Släkte:** *Melanitta* (sjöorrar och svärtor), **Art:** *Melanitta fusca* - svärta (Linnaeus, 1758) **Synonymer:** *Anas fusca* Linnaeus, 1758

Kännetecken

Svärтан är en grovt byggd dykand med ganska tung flykt, i storlek som en gräsand. Hanen i praktdräkt är enfärgat svart med vita armpennor och med en liten vit fläck under ögat. Näbben är ganska grov och kilformad, hos hanen orangegul med en svart knöl vid basen. Honan är mörkt gråbrun, ofta med en eller ett par ljusa fläckar på kinden. Flygande svärtor i alla åldrar är lätta att känna igen på de kritvita armpennorna som står i kontrast till den i övrigt mörka dräkten.

Utbredning och status

Världsutbredningen är nästan cirkumpolär och omfattar främst tundran och de norra delarna av barrskogsregionen. I stora delar av häckningsområdet är svärтан en utpräglad insjöart. Häckning vid bräckt vatten förekommer dock i stor omfattning i Östersjöns skärgårdar, på Gotland och längs Finska viken och Bottniska viken. Häckar i Sverige dels längs ostkusten från nordöstra Skåne till Norrbotten (ca 90 % av beståndet), dels vid sjöar i Norrlands inland och fjälltrakter från norra Dalarna och norrut. Den är fåtalig i Skåne och i Blekinge, men allmän på Gotland, i vissa ytterskärgårdar i Sörmland och Uppland och längs delar av Hälsinglands och Västerbottens kust. Den svenska populationen uppgår till ca 10000 par (8000-12000). Från att ha varit en mycket allmän fågel i ostkustens skärgårdar gick svärтан kraftigt tillbaka under 1950- och 1960-talet. Under de allra senaste decennierna har minskningen fortsatt i ostkustskärgårdarna. Kraftiga minskningar har konstaterats bl.a. i Stockholms och Östergötlands skärgårdar (minskning med 70–90 %). Tillbakagången utefter södra norrlands-kusten tycks inte vara lika omfattande och från Norra Kvarken rapporteras ökande bestånd, men denna ökning kompenserar inte för minskningen i egentliga Östersjön. Totalt indikerar inventeringar längs ostkusten en beståndsminskning med 50–60 % de senaste 10–25 åren (Blekinge + Öland + Småland + Östergötland + Stockholms skärgård + Gävleborgs län + Västernorrlands län + Västerbotten). Uppgifter saknas emellertid från bl.a. fjällen och Gotland och den totala beståndsminskningen i landet bedöms därför vara inom intervallet 30–50 % de senaste 25 åren. Den europeiska populationen beräknas till 85 000–100 000 par varav minst 60 000 i Ryssland.

Ekologi

En insjöhäckande dykand som koloniserat Östersjöns brackvattenmiljö men tillbringar vintern i grunda havsområden. Svärтан är monogam med ny parbildning varje häckningssäsong. Blir könsmogen vid två-tre års ålder. Svärтан kräver för sin trivsel klart vatten och föredrar områden med tillgång till vindskyddade vattenytor såsom flador och sund. Längs Östersjönkusten häckar den vanligen på öar medan boet i norra Sverige och på Gotland i stor utsträckning ligger på fastland ofta en bit från stranden. Boet placeras väl skyddat i tät vegetation, längs kusten ofta i enbuskmattor, alsnår, under täta nedhängande grangrenar eller i hög örtvegetation. I ytterskärgården ligger bona ibland i måsfågelkolonier med silltruten som vanligaste granne. Häckar senare än övriga kustfåglar. Äggen läggs i slutet av maj till juni och ungvullarna dyker upp i juli månad, medan omlagda kullar ibland kläcks först i slutet av augusti. Äggen är 8–10 och ruvas i cirka 28 dagar. Ungarna blir flygfärdiga vid 50–55 dagars ålder. Ungkullarna splittras lätt vid störningar från båtfolk och dessutom är de känsliga för blåsigt, kallt och regnigt väder. Ungmortaliteten är i de flesta områden mycket hög och det har framförts att Östersjöbeståndet inte är självbärande utan upprätthålls genom ett inflöde av svärtor från andra håll. Födan utgörs av mollusker och kräftdjur. I sötvatten äter den mycket insekter och insektslarver. Övervintrar i södra Östersjön, i farvattnen runt de danska öarna, i Kattegatt och i Nordsjön.

Hot

Oljeutsläpp är ett allvarligt hot i första hand mot övervintrande svärtor. På grund av vanan att uppträda i stora flockar under icke häckningstid blir arten extra exponerad för denna hotfaktor. Kräver klart vatten varför minskat siktdjup kan innebära negativa konsekvenser. Ungkullarna har svårt att hitta ostörda och vindskyddade födosöksplatser i områden där tätheten på båtturister är hög. Storskalig anläggning av vindkraftparker kan få negativa effekter för artens ruggning och övervintring. Svärtans sena häckningsvanor gör den mer utsatt för minkens predation än andra arter som häckar tidigt. Artens tillbakagång i stora delar av skärgården under senare decennier kan åtminstone delvis förklaras av minkens invandring. Vid lokal decimering av mink har svärtbeståndet återhämtat sig.

Åtgärder

Svärtan är inom sitt häckningsområde spridd över stora områden. På lokaler med tätare förekomst bör artens ges hög prioritet vid all översiktlig planering. Ett antal områden är avsatta som naturreservat eller fågelskyddsområden med restriktioner mot exploatering och med begränsningar av båtfolkets rörelsefrihet. Flera av de mest betydande övervintringsplatserna är skyddade eller på väg att bli skyddade som marina skyddsområden under Helsingforskonventionen. Hårdare regler för oljetransporter och tankrengöring bör införas för att minimera riskerna för oljeskador. Svärtans behov av födosöksområden och ruggningsområden måste beaktas vid planering av framtida parker med vindkraftverk. Svärtans status längs Norrbottens skärgård, i Norrlands inland samt i fjällområdet bör klaras ut.

Övrigt

Utländska namn – NO: Sjøorre, DK: Fløjsand, FI: Pilkkasiipi, GB: Velvet Scoter. Svärtan är kvalificerad för placering under Sårbar (VU) enligt minskningskriteriet A2bce. Försvinnanderisken nedgraderas emellertid till Nära hotad (NT) eftersom goda invandringsmöjligheter bedöms föreligga, bl.a. från Ålands skärgård där beståndet beräknats till 32 000 par. Arten är förtecknad i Bernkonventionen bilaga III (skyddade djurarter), Bonnkonventionen bilaga II (flyttande arter) samt AEWA (African-Euroasian Waterbird Agreement). Svärtan är fredad enligt jaktförordningen (1987:905).

Naturvård

Konventioner: Bernkonventionens bilaga III, Bonnkonventionens bilaga II, AEWA, Typisk art i 3130

Ävjestrandsjöar (Alpin region (ALP))

Fridlysning: Fridlyst enl. 4 § Artskyddsförordningen. Räknas även som vilt, vilket betyder att den är fredad men kan vara jaktbar enligt jaktförordningen eller jaktlagen.

Rödlistning i andra länder

Global rödlistning: VU A2abcde+3cde+4bcde (2015)

Litteratur

- Andersson, Å. & Staav, R. 1980. Den häckande kustfågelfaunan i Stockholms län 1974–75. Stockholms läns landsting. Regionplanekontoret. Nacka.
- Aspenberg, P. & Axbrink, M. 1998. Kustfågelinventering. Gävleborgs län 1997-98. *Fåglar i X län* 29: 132–174.
- BirdLife International 2004. *Birds in Europe: population estimates, trends and conservation status*. Cambridge, UK: BirdLife International. (BirdLife Conservation Series No. 12).
- Durinck, J., Skov, H., Jensen, F.P. & Pihl, S. 1994. *Important marine areas for wintering birds in the Baltic Sea*. EU DG XI research contract no. 2242/90-09-01. Ornis Consult report 1994.
- Gezelius, L. 1997. Inventering av kustfågelfaunan i Östergötlands skärgård. *Vingspegeln* 16: 110–123.
- Larsson, T. 2001. Häckfågelfaunan i östra Smålands ytterskärgård 1990–2000. Länsstyrelsen i Kalmar län informerar. Meddelande 2001: 21.
- Mikola, J., M. Miettinen & E. Lehtikoinen m fl. 1994. The effects of disturbance caused by boating on survival and behavior of Velvet Scoter *Melanitta fusca* ducklings. *Biological Conservation* 67: 119–124.
- Nordberg, M. 2002. Svärtans (*Melanitta fusca*) populationsutveckling samt häckande numerär under senare delen av 1900-talet på Åland. Examensarbete 20 poäng, Institutionen för Naturvårdsbiologi, SLU, Uppsala. Naturvårdsbiologi (stencil).
- Nordström, M., Högmander, J., Nummelin, J., Laine, J., Nikolaj, L. & Korpimäki, E. 2002. Variable responses of waterfowl breeding populations to long-term removal of introduced American mink. *Ecography* 25: 385–394.
- Nordisk Ministerråd. 1995. *Kortlægning af overvintrede dykænder i Østersøen*. TemaNord 1995: 649 København.
- Olsson, C. & Wiklund, J. 1999. *Västerbottens fåglar*. Umeå.
- Pettersson, J. 1999. *Kustfågelinventering 1999. Sammanställning, analys och förslag till skydd*. Länsstyrelsen i Västernorrlands län. Publikation 1999: 6.
- Scott, D.A. & Rose, P.M. 1996. *Atlas of Anatidae populations in Africa and Western Eurasia*. Wetlands International Publication No. 41, Wetlands International, Wageningen, The Netherlands.
- Sundström, T. & C. Olsson. 2005. *Västerbottens kustfågelfauna. Inventering av kustfågelbestånden 2001/2002*. Länsstyrelsen Västerbotten. Meddelande 4:2005.

Författare

Åke Andersson 2001. Rev. Åke Andersson 2005.